

**Edebiyatın Kör Bakışı: Görme Engelli Ebü'l-Alâ el-Maarri'nin
Divanında Göze Dair Unsurların Şiirsel Temsilleri**

The Blind Gaze of Literature: Poetic Representations of Eye-Related
Elements in the Divan of the Visually Impaired Abu al-Ala al-Ma'arri

Recep ÇELİK

Dr. Öğr. Gör. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı ABD,
Lecturer, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology,
Department of Arabic Language and Rhetoric
recepcelik@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5099-1231

DOI: 10.47424/tasavvur.1622885

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 19 Ocak / January 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 2 Nisan / April 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Çelik, Recep. “Edebiyatın Kör Bakışı: Görme Engelli Ebü'l-Alâ el-Maarri'nin Divanında Göze Dair Unsurların Şiirsel Temsilleri”. *Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 11/1 (Haziran 2025): 267-299.

<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1622885>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdağ, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Bu makalede, 10. ve 11. yüzyılın özgün ve tartışmalı şairlerinden Ebü'l-Alâ el-Maarri'nin edebî mirası incelenmekte ve özellikle kendisinin görme engeli bağlamında eserlerinde işlediği “görme” teması ele alınmaktadır. Şairin âmâ olmasına rağmen eserlerinde “görme” temasını sıkça işlemesi, bu konuyu özellikle ilginç kılmaktadır. Fiziksel olarak gözü görmeyen birinin, eserlerinde bununla ilgili unsurlara yer vermesi, okuyucuyu derin bir tefekkür ve paradoksla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu engelinin, şairin içsel bir görme ya da duyuşsal farkındalık boyutunda nasıl bir metafora dönüştüğü, Maarri'nin şiirlerinde açıkça kendini göstermektedir. Antik Çağ'da körlük, doğaüstü güçlerle bağlantılı olarak yorumlanırken, Orta Çağ'da sıkça bir ceza yöntemi olarak kullanılmıştır. Rönesans döneminde ise görme engeli, hem bir cezalandırma biçimi hem de ruhanî idrakin bir işareti olarak farklı bir anlam kazanmıştır. Maarri, küçük yaşta dünya ışığından mahrum olmasına rağmen, felsefî derinliği ve eleştirel yaklaşımıyla döneminin geleneksel şiir anlayışına meydan okumuş ve şüpheli düşünceleriyle dikkat çekmiştir. Makale, şairin divanındaki görme ile ilgili kelimelerin nasıl anlamlandırıldığını ve kişisel deneyimleri ile felsefî sorgulamalarının şiirlerine nasıl yansıdığını incelemektedir. Ayrıca, “görme” metaforu üzerinden insanın varoluşsal soruları ve hayatın anlamı konusundaki derin sorgulamalarına odaklanılmakta ve bu temanın Maarri'nin edebî kişiliği ve düşünsel dünyasında nasıl şekillendiği analiz edilmektedir. Çalışma, Maarri'nin görme engelini edebî ve felsefî bir güce dönüştürdüğünü kanıtlamakta; bu bağlamda, fiziksel sınırların sanatsal yaratıcılığı nasıl besleyebileceğine dair evrensel bir argüman sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Belâgat, Şiir, Edebiyat, Görme Engeli, Ebü'l-Alâ el-Maarri.

Abstract

The literary legacy of Abū al-'Alā' al-Ma'arrī, one of the most unique and controversial poets of the 10th and 11th centuries, is examined in this article, with a particular focus on the theme of “vision” in relation to his blindness. The fact that the poet, despite being blind, frequently addresses the theme of “vision” in his works makes this topic especially intriguing. The inclusion of elements related to vision by someone who is physically devoid of the ability

to see confronts the reader with a profound reflection and paradox. The poet's blindness transforms into a metaphor for inner vision or sensory awareness, a transformation that is clearly visible in Ma'arrî's poetry. In ancient times, blindness was often interpreted in connection with supernatural powers, whereas in the Middle Ages, it was frequently used as a form of punishment. During the Renaissance, blindness gained a dual significance as both a form of punishment and a symbol of spiritual insight. Despite losing his sight at a young age, Ma'arrî defied the conventional poetic understanding of his time with his philosophical depth and critical approach, drawing attention for his skeptical thoughts. This article examines how words related to vision in the poet's *divan* are conceptualized and how his personal experiences and philosophical inquiries are reflected in his poetry. Moreover, through the metaphor of "vision," it delves into the poet's profound exploration of existential questions and the meaning of life, analyzing how this theme shapes Ma'arrî's literary persona and intellectual world. The study proves that Ma'arrî transformed his blindness into a literary and philosophical strength, presenting a universal argument on how physical limitations can nurture artistic creativity.

Keywords: Arabic Language, Rhetoric, Poetry, Literature, Blindness, Abū al-'Alā' al-Ma'arrî.

1. Giriş

Antik Çağ'da (MÖ 3000-MS 500 arası), doğaüstü güçlerin körlüğe neden olduğuna dair inançlar yaygındır. Orta Çağ'da (5. yüzyılın sonlarından 15. yüzyılın sonlarına kadar) ise görme yetisinden mahrum bırakılma, sıkça uygulanan bir ceza yöntemi olarak kendini göstermiştir. Bu nedenle Orta Çağ Avrupa'sında görme engelli bireyler, toplumsal yaşama tam anlamıyla entegre edilememişlerdir. Rönesans Avrupa'sında (14-17. yüzyıllar arası) âmâ olmak, hem bir "ceza" hem de "ruhanî içgörü"nün bir ifadesi olarak bir "ödül" şeklinde değerlendirilmeye devam etmiştir.¹

Görme engelli olan Ebü'l-Alâ el-Maarrî de 10. ve 11. yüzyıl edebiyat dünyasının özgün ve tartışmalı şairlerinden biri olarak edebî mirasıyla öne çıkan

¹ Fatoş Subaşıoğlu - Zeynep Zeren Atayurt Fenge, "Dünyada ve Türkiye'de Görme Engellilik: Zaman Çizelgesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 59/1 (26 Haziran 2019), 595.

bir isimdir. Hayatının büyük bir kısmını âmâ olarak geçiren Maarrî, felsefî derinliği ve eleştirel yaklaşımıyla döneminin geleneksel şiir normlarına meydan okuyan bir şair olarak bilinmektedir. Şüpheli düşünce yapısı, dinî ve toplumsal kurumlara yönelik eleştirileriyle tanınan Maarrî'nin, eserlerinde işlediği "görme" teması, hem kişisel deneyimlerinden hem de felsefî sorgulamalarından beslenir. Maarrî'nin divanında, doğrudan ya da dolaylı olarak âmâlık ile ilişkili kelimeler dikkat çekmektedir. Henüz akıl bâliğ olmadan gözlerini kaybeden bir şairin, gözle ilgili anlatımları nasıl işlediği, edebiyat literatürü açısından ilginç ve araştırmaya değer bir olgudur. Şiirlerinde görmeye dair birçok unsur hem hakikî hem de mecâzî anlamda kullanması, renkler gibi ancak görerek anlaşılabilecek çeşitli unsurlar üzerine yaptığı yorumlar, kendi iç dünyasında bu unsurları nasıl anlamlandırdığı bağlamında oldukça dikkat çekicidir.

Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin genel olarak Arap Dili ve belâgatindeki yerine dair kaleme alınan doktora tezi² ve Maarrî'nin şiirlerinde körlük ve inzivanın psikolojik boyutunu ele alan çalışmalar olmakla birlikte³ bu makale, onun âmâ bir şair olarak divanındaki şiirlerinde "görme" temasını nasıl temsil ettiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Makalede Maarrî'nin, "görme" metaforunu kullanarak insanın varoluşsal sorularına ve hayatın anlamına dair derin sorgulamalarını nasıl dile getirdiği ve bu temanın onun edebî kişiliğinde ve düşünsel dünyasında nasıl anlamlandığı incelenecektir. Yöntem olarak şairin divanında geçen "görme" ile ilgili kelimelerin semantik ve metaforik anlamlarına bakılacak ve ayrıca şiirlerdeki varoluşsal sorgulamalar ve eleştirel düşünceler felsefî bir analizle ele alınacaktır. Bu çalışma, klasik Arap edebiyatında âmâ bir şairin dil ve metafor dünyasını nasıl inşa ettiğini inceleyerek edebiyat araştırmalarına yeni bir perspektif kazandıracaktır. Bu bağlamda, Maarrî'nin şiirlerinde "görme" temasının nasıl şekillendiğini analiz etmek, klasik Arap şiirinde görme duyusunun temsilini ortaya koyarken, aynı zamanda engellilik ve edebiyat arasındaki ilişkiye dair özgün bir değerlendirme sunacaktır.

² Muhammet Yasir İnce, *Ebü'l-Alâ el-Maarrî ve Arap Dili ve Belâgatındaki Yeri* (Türkiye: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Fakültesi Bölümü, Doktora Tezi, 2021).

³ Aydın Kudat - Halid Duhamî, "Ebü'l-Alâ el-Ma'arrî'nin Şiir ve Arapça Edebiyatında Körlük ve İnzivanın Psikolojik Boyutu", *İlahiyat Arşiv* 3 (2019), 87-109.

2. Ebü'l-Alâ el-Maarri'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

Ebü'l-Alâ el-Maarri, 25 Aralık M. 973 yılında Halep ile Humus arasında bulunan Maarretünnu' mân' da doğdu. Dedesi, babası ve amcası kadılık görevlerinde bulunmuş köklü bir aileye mensuptur. Üç dört yaşlarında⁴ çiçek hastalığı⁵ nedeniyle gözlerini kaybeden Maarri, ilk eğitimini babasının yanında almış, Halep'te dil, edebiyat ve hadis dersleri görmüştür. M. 1007 yılında Bağdat'a giderek burada dil, edebiyat, fıkıh ve kelâm âlimleriyle tanışan Maarri, edebiyatın yanı sıra felsefî eserlerle de ilgilenmiş ve bundan bir buçuk yıl sonra annesinin vefatı üzerine memleketine dönerek uzlete çekilmiştir. Körlük ve münzevî yaşamından dolayı kendisine döneminin şairleri tarafından "rehînü'l-mahbiseyn" (iki bakımdan mahpus) denilmiştir.

Kendisi bu hususu, bir şiirinde şöyle dile getirmektedir:

أَرَانِي فِي الثَّلَاثَةِ مِنْ سُجُونِي فَلَا تَسْأَلُ عَنْ الْخَيْرِ النَّبِثِ
لَفَقْدِ نَاطِرِي وَلُزُومِ بَيْتِي وَكَوْنِ النَّفْسِ فِي الْجَسَدِ الْحَبِثِ⁶

"Kendimi üç türlü zindanda görüyorum, artık kötü haber sorma. Gözlerimi kaybettim, evime mahkûm oldum ve canım bu çürümüş bedende sıkışıp kaldı."

يَا هُفَّ نَفْسِي عَلَى أَنِّي رَجَعْتُ إِلَى هَذِهِ الْبِلَادِ وَمَأْهَلِكَ بِيَعْدَادَا
إِذَا رَأَيْتُ أُمُورًا لَا تُؤَافِقُنِي، قُلْتُ: الْإِيَابُ إِلَى الْأَوْطَانِ أَدَى ذَا⁷

"Ne yazık ki bu topraklara geri döndüm, keşke Bağdat'ta ölmüş olsaydım! Burada hoşuma gitmeyen şeyler görünce, 'Vatana dönüş yolculuğu işte böyle sonuçlanır' dedim."

⁴ Musa Carullah Bigiyef, *el-Lüzûmiyyât* (Kazan: Şeref Matbaası, 1907), 9.

⁵ Mustafa Kırkız, "Şair Ebü'l-Alâ el-Ma'arri, Hayatı, Eserleri ve Edebî Anlayışı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (Haziran 2011), 157.

⁶ Ahmed b. Abdullah b. Süleyman Ebü'l-Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, thk. Emin Abdulaziz Hancı (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1924), 188.

⁷ Ebü'l-Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 1924, 292.

Hayatı boyunca resmi görev almayan Maarri, M. 1057 yılında Maarretünnu'mân'da vefat etmiş⁸ ve mezarı başında yetmiş⁹ veya seksen¹⁰ şair, mer-siye okumuştur. Yaklaşık 84 yıllık hayatı boyunca, manzum ve mensur olarak yetmişten fazla eser kaleme alarak ardında zengin bir edebî miras bırakmıştır. Kısa boyu, zayıf ve çirkin görünümü sebebiyle hayatı boyunca aşağılık duy-gusundan kurtulamadığı, güvensizlik ve karamsarlık içinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Toplumdaki fakih, kelâmcı, sûfî ve idarecileri sürekli olarak eleştiren Maarri, bu eleştirileri sayesinde tanınmış ve talebelerinin sayısını artırmayı başarmıştır. Maddî zorluklar içinde yaşamış olmasına rağmen sade bir hayat sürmüştür ve dünyevî değerlere önem vermemiştir.¹¹

Ebü'l-Alâ Maarri'nin edebiyat ve şiir hakkındaki görüşleri, onun özgün düşünce dünyasını ve eleştirel yaklaşımını yansıtır. Âmâ bir şair olarak yaşamının büyük bir bölümünü inzivada geçiren Maarri, şiirlerinde ve eserlerinde derin bir felsefi sorgulama ve toplumsal eleştiri geleneğini sürdürmüştür. Onun edebiyat ve şiir anlayışı, döneminin genel eğilimlerinden ayrılan, özgün ve eleştirel bir nitelik taşımış, bununla birlikte mecaz ve sembollerle örülü bir anlatım üslubundan dolayı kriptik bir kişilik olarak değerlendirilmiştir.¹²

Ebü'l-Alâ Maarri'nin edebî yaklaşımı, şüphecilik ve düşünsel özgürlük temeline dayanır. İslam dünyasında, "şüpheli" ve "düşünsel özgürlüğü savunan" bir figür olarak tanınan Maarri, şiirlerinde din, toplum, gelenek ve ahlak kurallarını sıkça eleştirir. Eserlerinde, insanın varoluşsal sorgulamaları üzerine derin bir endişe ve kuşku yansır. Onun körlüğü, içsel dünyasındaki duygusal boyutuyla Kemal Tahir'in (öl. 1973) şu sözünü çağırıştır: "Ne demiş

⁸ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'l-Nihâye* (Beyrût: Mektebü'l-Me'ârif, trs), 12/73; Şemsuddin Sâmî, *Kâmûsu'l-Alâm* (Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996), 6/4325-4326.

⁹ Sahbân Halifât, "Ebü'l-Alâ el-Ma'arri", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/287-291.

¹⁰ Abdurrahman Celaluddin Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Mısır: Matba'atu's-Sa'âde, 1952), 113.

¹¹ Halifât, "Ebü'l-Alâ el-Ma'arri", 10/287-291.

¹² Soner Gündüzöz, "Filozof Şair Ebü'l-Alâ el-Ma'arri'nin 'es-Sâhil ve's-Şâhic' Adlı Fablına Dair Bir Değerlendirme", *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (08 Aralık 2016), 10.

Köroğlu'nun babası? Biz kör olduysak, dünyanın da bakılacak bir yüzü kalmadı ya!"¹³ Maarî'nin körlüğü, dünya üzerindeki çirkinlikler ve adaletsizliklere karşı duyduğu derin hayal kırıklığını ve içsel isyanı ifade eder. Bir şiirinde şöyle demektedir:

مَالِي رَأَيْتُ دُعَاةَ الْعَمَى نَاطِقَةً وَالرُّشْدُ يَصْنُمْتُ خَوْفَ الْقَتْلِ دَاعُوهُ¹⁴

"Ne oluyor da sapkınlık davetçilerini konuşurken görüyorum, oysa doğruluk davetçileri, öldürülme korkusuyla susuyorlar."

Maarî, insan hayatını ve dünyadaki adaletsizliği sıkça eleştirir, bu bakış açısı onun edebî üslubunu belirgin kılar. Edebî yaklaşımı, şüpheci ve sorgulayıcı düşünceye dayanır; şiirlerinde din, toplum, gelenek ve ahlak kurallarını sorgulayan profan anlatımlar hâkimdir. Ölüm ve insanın faniliği, şiirlerinde merkezî temalar arasında yer alır ve bu konuları işlerken derin bir felsefî sorgulama öne çıkar. Maarî, geleneksel Arap şiir normlarına meydan okuyarak şiirin amacının düşündürmek olduğunu savunur. Bu nedenle etkili kullanımlar sayesinde derin manalar aracılığıyla düşündürmekle beraber sade, doğrudan ve açık bir dil kullanmayı tercih eder. Dönemin edebî akımlarıyla kesişen ancak onlardan ayrılan özgün bir çizgiye sahip olan Maarî, şüpheci, eleştirel ve sorgulayıcı tutumu ile geleneksel şiir anlayışlarından belirgin bir şekilde ayrılır. Bu özgünlük, onu klasik Arap edebiyatında benzersiz bir konuma yerleştirir.¹⁵ Netice olarak sade ve doğrudan bir dil kullanmasıyla felsefî derinliğini birleştirmesi, onun klasik Arap edebiyatında kendine özgü bir konum elde etmesini sağlamıştır.

¹³ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı* (İstanbul: İthaki, 2007), 204.

¹⁴ Ahmed b. Abdullah b. Süleyman Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, thk. Emin Abdulaziz Hancı (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1924), 2/410.

¹⁵ Muhammed Hilmi Tammâre, "'Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî' (Osmanlıcaya Çev. Abdüllatif Nevzâd; Osmanlıcadan Sad. Yıldız, Musa-Ceviz Nurettin)", *Nüşa Dergisi* 22 (28 Ocak 2006), 113-134; Halifât, "Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî"; Kırkız, "Şair Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, Hayatı, Eserleri ve Edebi Anlayışı", 157-175; Rızaeddin Fahreddin, *Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî* (Orenburg: Şark Kütüphanesi, 1908).

3. Maarri'nin Şiirlerinde Görmeye Ait Unsurlar

Mevlana'ya (öl. 1273) göre, "İnsan, gözden ibârettir. Geri kalan deridir, ceseddir."¹⁶ Bu vecizeden hareketle Maarri için doğum, bir insanın dünyaya gelmesinden ziyade, gözlerin dünyaya açılması gibidir.

Bu bölümde Maarri'nin şiirlerinde görme duyusuna dair algısını ve bu algının şiirsel temsillerini gösteren örnekler sunulacaktır. Konunun kapsamını aşmamak adına, görme ile ilgili göz, kaş, kirpik gibi uzuvlar; renk, ışık, parlaklık ve solukluk gibi sıfatları araştırmak yerine, yalnızca "ayn/göz" kelimesi esas alınarak bir tarama yapılacaktır. Göz ve görme ile ilişkili diğer kelimelerin taranıp incelenmesi ise başka bir araştırma konusu olacak düzeydedir.

Ebü'l-Alâ el-Ma'arri'nin *el-Lüzûmiyyât / Lüzûmü mâ lâ yelzem*¹⁷ divanında "ayn" kelimesi özelinde göz ve görme imgelerine odaklanarak yapılan tarama sonucunda ulaştığımız şiir örnekleri şunlardır.

Maarri'nin "عين" kelimesini göz ve görme anlamında kullandığı şiirleri:

¹⁶ Mevlâna Celaleddin Rumî, *Mesnevî Tercümesi*, çev. Şefik Can (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997), 1/107.

¹⁷ "Lüzûmü Mâ Lâ Yelzem / el-Lüzûmiyyât", 11.000 beyitten oluşan ve Ebü'l-Alâ el-Maarri'nin bilgi, ahlak, madde, Allah, ruh, siyaset ve sosyal hayatla ilgili görüşlerini içeren felsefi bir eserdir. Eser, kısa paragraflar halinde alfabetik secî ile seyredir. "Lüzûmü Mâ Lâ Yelzem", cedel ilminde bir terimdir ve Maarri tarafından felsefi bir amaçla kullanılmıştır. Bu tabir, gerekli olmayan bir şeye şairin kendisini zorlayarak geleneksel tek harfli kafiye yerine çift harfli kafiye uygulamasından gelmektedir. Şairin bu zorlamalı üslubu bazıları tarafından eleştirilmiş, hatta sadece lügat bilgisini göstermek için yazdığı iddia edilmiştir. Maarri'nin icadı olan bu çifte kafiye tekniği, kendisinden sonra *iltizam* terimiyle şiir sanatına dâhil olmuştur. Doktora çalışmasını Maarri üzerine yapan Tâhâ Hüseyin (öl. 1973), Maarri'nin asıl fikirlerini gizlemek için bu yöntemi kullandığını belirtmiştir. Halîfât, "Ebü'l-Alâ el-Ma'arri", 10/287-291. Rusyalı bir Tatar düşünürü olan Musa Carullah Bigiyef (öl. 1949), Maarri'nin *el-Lüzûmiyyât* divanını bir seçki olarak eski Tatar Türkçesine tercüme etmiştir. Yazdığı bu çeviri eserinin mukaddimesinde "Lüzûmiyyât" ifadesinin edebî örf anlamının dışında "söz konusu divanda bulunan beyitlerin bilinmesi ve ezberlenmesinin her ilim talebesine lazım olduğu nokta-i nazarından bu ebyât-ı ilmiyye-i edebiyye-i hikemiyyenin "Lüzûmiyyât" adı ile isimlendirilmesinin daha doğru bir yorum gerekçesi olduğunu ifade etmiştir. Bigiyef, *el-Lüzûmiyyât*, 1.

أَقْلُ الَّذِي تَجْنِي الْعَوَانِي تَبْرُجُ، يُرِي الْعَيْنَ مِنْهَا حُلِيِّهَا وَخَضَابَهَا¹⁸

“Güzel kadınların işledikleri en küçük günah, süslerini ve makyajlarını gözler önüne sermeleridir.”

عَجِبَ اللَّيْلُ مِنْ سُورِكَ فِيهِ، وَأَتَى الْعَيْنَ ثَاكِلاً فِي سِلَابٍ¹⁹

“Gece, içinde neşelenmene şaşırdı. Ve (bu neşe) gözlerine yas içinde karanlık bir örtüyle geldi.”

وَمَنْ عَايَنَ الدُّنْيَا بِعَيْنٍ مِنَ النُّهَى، فَلَا جَذْلٌ يُفْضِي إِلَيْهِ، وَلَا كَبْتُ²⁰

“Ve akıl gözüyle dünyayı gören kimse, neşe içinde coşmaz ve hüznü de onu etkilemez.”

فَمَتَى يُنَبَّهُ مِنْ رُقَادٍ مُهْلِكٍ، مَنْ قَدْ أَصَرَ بِعَيْنِهِ هَجَاعُهَا²¹

“Uyuklamaları gözlerine zarar veren bir kimse, ne zaman ölümcül uykusundan uyandırılacak?”

وَإِنْ خَلَجَتْ عَيْنٌ لَيْلِينَ، فَحَسْبُهَا، مِنَ الْبَيْنِ، يَوْمٌ، مِنْ رَدَى، مُتَخَلِّجٌ²²

“Bir göz ayrılıktan dolayı titremişse, ona ayrılıktan nasip olan, ölümle yoğrulmuş bir gündür.”

يَسْتَصْبِحُونَ، وَعَيْنُ الدَّيْكِ نَائِمَةٌ، بِمَهْوَةٍ مِثْلَ عَيْنِ الدَّيْكِ، مِزْرَاجٌ²³

“Onlar, horozun gözü uyurken, horozun gözü gibi kahverengi olan bir kahveyle sabahlıyorlar.”

¹⁸ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 1924, 2/94.

¹⁹ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 1924, 2/113.

²⁰ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/149.

²¹ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/162.

²² Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/200.

²³ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/201.

سِرَاجُكَ، فِي الدُّجْنَةِ، عَيْنُ ضَارٍ، وَإِلَّا فَالْكَوَاكِبُ خَيْرُ سُرُجٍ²⁴

“Karalık gecede senin kandilin, yırtıcı bir hayvanın gözüdür; aksi takdirde en iyi kandiller yıldızlardır.”

إِذَا الصُّبْحُ أَعْطَى الْعَيْنَ عُثُودَ كَرَمَةٍ مُلَاحِظَةٍ، مَا أَمَلْتُ، أَخْذَهُ، الْيَدُ²⁵

“Sabah, gözlere bir salkım üzümleri gösterdiğinde, ellerin onu almayı umması boşunadır.”

تَوَقَّعُوا السَّيْلَ، أَوْفَى عَارِضٌ وَلَهُ فِي الْعَيْنِ بَرْقٌ، وَفِي الْأَسْمَاعِ إِرْعَادُ²⁶

“Yağmurun beklentisi içindeler; ufukta bir bulut belirdi; gözlerde şimşek, kulaklarda gök gürültüsü var.”

يَسْتَحْسِنُ الْمَرْءُ دُنْيَاهُ، فَتُفْلِتُهُ، وَالْعَيْنُ تَسْتَحْسِنُ الْهِنْدِيَّ وَالرُّبْدَا

“İnsan dünyasını beğenir, bu onun yüküdür. Göz ise Hint kumaşını ve kırmızı rengi beğenir.”

الْعَيْنُ مِنْ أَرْقٍ، وَالشَّخْصُ مِنْ قَلَقٍ، وَالْقَلْبُ مِنْ أَمَلٍ، وَالنَّفْسُ مِنْ حَسَدٍ²⁷

“Göz uykusuzluktan, kişi kaygıdan, kalp umutlardan, ruh ise kıskançlıktan etkilenir.”

مَاذَا يَرُوقُ الْعَيْنَ مِنْ أَشْرٍ، عُقْبَاهُ صَائِرَةٌ إِلَى دَرَدٍ²⁸

“Gözün hoşuna giden şeyler, sonunda çamurlaşacak bir hale gelir.”

بَدَتْ لَيْلِيلٍ، كَعَيْنِ الدِّيكِ، عَنْ شَحْطٍ، أَوْ عُرْفِهِ، بِمَحَلٍّ، دُونَهُ أَقْرُ²⁹

²⁴ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/203.

²⁵ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/228.

²⁶ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/243.

²⁷ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/271.

²⁸ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/288.

²⁹ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/311.

“Geceleyin, horozun gözü ya da ibiği gibi, uzaktan veya yakından, erişilemez bir yerde belirdi.”

أَنَحْنُ أَفْضَلُ أَمْ أَشْيَاءُ جَامِدَةٌ، أَضَحَّتْ، سَوَاءً لَدَيْهَا، الْعَيْنُ وَالْأَثَرُ؟³⁰

“Biz mi daha üstünüz, yoksa göz ve iz gibi her şeyin eşit olduğu cansız nesneler mi?”

فَإِذَا بَكَيتَ بِهَا فَنِلَكَ مَسْرَةً، وَإِذَا ضَحِكْتَ، فَذَاكَ عَيْنٌ تَعْبُرُ³¹

“Yani ağladığında, bu bir sevinçtir; güldüğünde ise bu sadece bir gözyaşıdır.”

Maarî, “Sönmüş Gözler ve Parlak Gözler” adlı kasidesinde şöyle demektedir:

طَفَفَتْ عُيُونُ النَّاطِرِينَ، وَأَشْرَفَتْ عَيْنُ الْعَزَالَةِ، مَا بِهَا عُورٌ³²

“Bakanların gözleri sönmüşken, geyik gözleri parlıyor; onlarda bir kusur yok.”

وَكَمْ اشْتَكْتَ أَشْفَارَ عَيْنٍ سُهَدَاهَا، وَشَفَاؤُهَا مِمَّا أَلَمَ شِفَاؤُ³³

“Ne kadar da çok şikâyet etti göz kapakları uykusuzluktan Ve tedavisi, kapağını saran sıkıntıdan kurtulmak oldu.”

إِذَا طَلَعَ الشَّيْبُ الْمُلِمُّ، فَحَيِّهِ، وَلَا تَرْضَ لِلْعَيْنِ الشَّبَابَ الْمُزَوَّرَا³⁴

“Saçta aklar belirdiğinde, onları selamla ve gözün için sahte gençliği tercih etme.”

³⁰ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/312.

³¹ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/320.

³² Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/332.

³³ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/334.

³⁴ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/353.

وَلَوْ قَرَّرْتَ فِكْرَكَ فِي الْمَنَايَا، إِذَا لَبَكَيْتَ بِالْعَيْنِ الْقَرِيرَةَ³⁵

“Ve eğer ölüm hakkında düşüncelerini derinleştirseydin, kesinlikle huzurlu gözlerinle ağıldın.”

بَنَى آدَمَ كُلُّكُمْ ظَالِمًا، فَمَا تُنْصِفُ الْعَيْنُ أَشْفَارَهَا³⁶

“Ey Âdemoğulları, hepiniz zalimsiniz; bu yüzden gözler, kirpiklerini adil bir şekilde kapatmaz.”

حَصَلْنَا عَلَى التَّمْوِيهِ، وَارْتَابَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ، فَعِنْدَ الْعَيْنِ رَيْبٌ مِنَ الشُّفْرِ³⁷

“Aldatmacayı başardık, birbirimizden şüphelendik; gözde, kirpikten bir kuşku var.”

تَأْمَلْ! هَلْ تَرَى فِي الدَّارِ شَفْرًا؟ كَأَنَّ الْعَيْنَ مَا سَتَرَتْ بِشُفْرِ³⁸

“Düşün! Evde bir kapak (göz kapağı) görüyor musun? Sanki göz kapaklarıyla örtülmemiş gibi.”

يَا نَفْسُ! آه لِمَتَجَرَّ مُتَنَزِّرٍ، جَرَّتُهُ، فَرَجَعْتُ عَيْنَ الْمُحْسَرِ³⁹

“Ey nefsim! Ah, göz kamaştırıcı bir ticaret için! Denedim ama zarara uğramış bir tüccarın gözüyle geri döndüm.”

بَيْضُ دَوَّارٍ لِلْقُلُوبِ، كَأَنَّهَا عَيْنٌ بِدَوَّارٍ وَعَيْنٌ دَوَّارٍ⁴⁰

“Kalpleri şaşkına çeviren beyaz güzeller, sanki baş döndüren bir göz gibi ya da baş döndüren bir daire gibi.”

³⁵ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/366.

³⁶ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/372.

³⁷ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/378.

³⁸ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/399.

³⁹ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/408.

⁴⁰ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/410.

إِنَّ الْكَرَى فِي الْعَيْنِ يُحْمَدُ، وَالْكَرَى عِنْدَ الْبَرَى، كَمَدُ الْحَسَنِ الْآنَسِ⁴¹

“Uyku, gözde övülür; fakat sevdiğinin yanında uyumak, güzel insanların kederidir.”

وَتَزُولُ الْعُيُونُ عَنِّي، إِذَا حُمِّ، بَعَيْنِ الْحَيَاةِ، ثُمَّ انْغِمَاسِي⁴²

“Hayat gözleriyle bana baktığında, gözler üzerimden kayar, o zaman içine dalarım.”

فَصًّا وَخَضَبًا لِأَعْيُنٍ لُمَحِّ، وَلَمْ يَرِدْهُنَّ غَيْرَ إِعْرَاضِ⁴³

“Gözleri sadece saçlarını kestirmek ve boyamakla yetinmiş; onlara yalnızca yüz çevirmek eklenmiştir.”

وَمَا اعْتَرَانِي بَعِيبِ الْجِنْسِ مَنْقَصَةٌ، وَالْعَيْنُ يُعْرِفُ، فِي آنَافِهَا، الدَّلْفُ⁴⁴

“Ve cinsiyetin kusurlarını kabul etmem, bir eksiklik değildir; göz, burundaki çıkıntıyı belirginleştirir.”

فَقَدْ لَاحَتْ مَخَائِلُ صَادِقَاتٍ، تَرَوْقُ الْعَيْنَ بِاللَّمْعِ الْوَلَافِ⁴⁵

“Gerçek nişaneler belirdi, gözleri parlak ve çekici olan şeyler gibi.”

وَنَاطِرُ الْعَيْنِ وَالْدُّنْيَا بِهِ رُئِيتَ، مَا إِنَّ دَرَى أَسْوَادًا حَلَّ أُمَّ زُرْقًا⁴⁶

“Gözlerin bakışıyla dünya böyle görüldü; ne kara ne de mavi mi olduğunu bilmiyor.”

⁴¹ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/48.

⁴² Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 1924, 2/53.

⁴³ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/70.

⁴⁴ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/104.

⁴⁵ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/114.

⁴⁶ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/133.

وَنَابِثُ الْوَجْهِ زَيْنٌ فِي النَّدِيِّ لَهُ، كَالْأَرْضِ حَسَنَهَا فِي الْعَيْنِ إِنْقَالَ⁴⁷

“Yüzümün değişmesiyle birlikte, onun nurlu yüzü, gözde toprağın yer-
şmesi gibi güzelleşti.”

تَنَسَّكَ الْأَسَدُ الضَّرْعَامُ، وَابْتَكَرْتُ جَاذِرُ الْعَيْنِ آسَادًا رَأَيْلًا⁴⁸

“Güçlü ve korkusuz arslan, inzivaya çekildi; gözleri ceylan gibi olan gü-
zel kadınlar ise vahşi aslanları bile evcilleştirdi”

عَمَى الْعَيْنِ يَنْلُوهُ عَمَى الدِّينِ وَاهْدَى فَلَيْلَتِي الْقُصُوصَى ثَلَاثَ لَيَالٍ⁴⁹

“Gözlerin körlüğünü, dini ve hidayeti kaybetmenin körlüğü takip eder;
en uzun gecem üç gecedir”

وَأَوْدَى بِظُلْمِ الثَّغْرِ صُبْحٌ وَحَنْدِسٌ، مَتَى يَنْظُرَا فِي نَيْرِ الْعَيْنِ يُظْلَمُ⁵⁰

“O gediğin karanlığı, sabahı ve geceyi yok etti; gözün parlak ışığına bak-
tıklarında kararıyorlar.”

غُيِّبَ مَيِّتٌ، فَمَا رَأَتْهُ عَيْنٌ سِوَى رُؤْيَا الْمَنَامِ⁵¹

“Bir ölü gömüldü, artık hiçbir göz onu göremez, sadece rüyalarda görü-
lebilir.”

فَاخْلَمْ عَنِ الْجَاهِلِ مُسْتَكْبِرًا، فَالْعَيْنُ إِنْ تَلَقَّى الْكَرَى تَحْلَمُ⁵²

“Kibirli cahil hakkında sabırlı ol; gözler uykuyu aldığında rüya görür.”

47 Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/183.

48 Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/205.

49 Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/224.

50 Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/303.

51 Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/318.

52 Ebü'l-'Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/326.

سِنَّكَ خَيْرٌ لَّكَ مِنْ دُرَّةٍ زَهْرَاءَ، تُعْشِي أَعْيُنَ النَّاطِرِينَ⁵³

“Dişlerin, gözleri kamaştıran beyaz inci tanesinden daha iyidir.”

وَلَوْ بِمُشَارِ الْعَيْنِ يُوحَى إِلَيْهِمَا، لَوْشِكَ اغْتِرَالِ الْعَيْشِ، لَا عَتَرَلَاهُ⁵⁴

“Eğer gözlerin işaretleriyle yaşamdan uzaklaşmaları için ona ilham gelseydi, yaşantıdan ayrılmayı neredeyse kabul ederdi.”

وَالْمَوْتُ يَغْدُو عَلَى الْأَسَادِ، مُحَدَّرَةً، وَالْعَيْنُ بَيْنَ خُرَامَاهَا وَأَرْطَاهَا⁵⁵

“Ölüm, aslanlar üzerine hızla gelir, hâlbuki onun gözleri lavanta ve kekik arasındadır.”

4. Ebü'l-Alâ Maarri'nin Şiirlerinde “عَيْن” Kavramının Çok Yönlü Kullanımı

Maarri, şiirlerinde pek çok temaya yer vermekle birlikte, yukarıda *el-Luzûmiyyât* adlı eserinden aktardığımız beyitlerde dikkat çeken en önemli husus, görme engelli olmasına rağmen “göz” ve “görme” ile ilgili olan (عين) kavramını yaklaşık kırk beytinde farklı şekillerde kullanmış olmasıdır. Her bir beyitte “göz” (عين) kelimesi, hem doğrudan hem de dolaylı olarak çeşitli bağlamlarda kullanılarak, farklı anlam katmanları oluşturulmuş ve derin sembolik imgelerle zenginleştirilmiştir. Bu durum, metnin hem edebî sanat açısından değerini artırmakta hem de şairin duygusal ve düşünsel derinliğini göstermektedir.

Şimdi Maarri'nin bu beyitleri özelinde işaret ettiği ve dikkat çeken anlamları inceleyelim. Maarri'nin söz konusu beyitlerinin geneline bakıldığında

⁵³ Ebü'l-Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/404.

⁵⁴ Ebü'l-Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/409.

⁵⁵ Ebü'l-Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/425.

bu anlamlar, biyolojik ve psikolojik perspektif, kültürel ve simgesel perspektif, sosyal ve ahlakî perspektif, felsefî ve manevî perspektif şeklinde dört başlıkta kategorize edilebilir:

4.1. Psikolojik ve Biyolojik Perspektif

Göz, yalnızca görme işlevini yerine getiren bir organ olmanın ötesinde, insanın fiziksel ve duygusal dünyasıyla derin bir etkileşim içindedir. Biyolojik açıdan göz, dış dünyayı algılamamızı sağlayan en önemli duyu organlarından biri olup ışık ve renkleri algılama, mekânsal farkındalık sağlama gibi temel işlevlere sahiptir. Ancak göz, psikolojik olarak da insanın iç dünyasını yansıtan bir araçtır; duyguların ifadesinde, sosyal iletişimde ve estetik algıda önemli bir rol oynar.

Maarri'nin beyitlerinde göz, hem fizyolojik hem de psikolojik işlevleriyle birlikte ele alınmıştır. Mesela;

مَاذَا يَرُوقُ الْعَيْنَ مِنْ أَشْرٍ، عُقْبَاهُ صَائِرَةٌ إِلَى دَرْدٍ⁵⁶

“Gözün hoşuna giden şeyler, sonunda çamurlaşacak bir hale gelir” ifadesi, gözün aldatıcı doğasına gönderme yapmaktadır. Gözün gördüğü şeylerin aslında gerçekte ne kadar yanıltıcı olabileceği ve dünya hazlarının geçiciliği bu beyitlerde ortaya konmuştur.⁵⁷ Beyit, gözün gördüğü şeylerin aslında hakikatten uzak olduğu fikrini desteklerken, dünya hazlarını eleştiren didaktik bir vurgu barındırmaktadır. “العين” kelimesinin, burada sadece fiziksel bir organ değil, aynı zamanda insanın dünyevî hırslara ve hazlara kapılmasını simgeleyen mecazî bir anlamı da bulunmaktadır.

4.1.1. Göz ile Duygusal Hallerin İlişkisi

Maarri'nin birçok beytinde göz ve duygusal durumlar arasındaki bağlantı vurgulanmıştır. Örneğin;

⁵⁶ Ebü'l-Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/288.

⁵⁷ Derya Samur, *Sanat Yapıtında Renklerin Fizyolojik ve Psikolojik Etkilerinin Sarı Renk Bağlamında İncelenmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

وَمَنْ عَايَنَ الدُّنْيَا بَعَيْنٍ مِنَ النُّهَى، فَلَا جَذَلَ يُفْضِي إِلَيْهِ، وَلَا كَبْتَ⁵⁸

“Ve akıl gözüyle dünyayı gören kimse, neşe içinde coşmaz ve hüznü de onu etkilemez” beytinde, akıl gözünün dünyaya bakışının duygusal tepkilerden arınmış olduğu ifade edilir. Gözün algıladığı şeyin zihinsel ve duygusal etkilerine atıfta bulunur. Gözün gördüğü dünya, neşeyi ya da hüznü uyandırabilir. Ancak aklın gözü, bu duygusal iniş çıkışlardan etkilenmez. Bu da aslında züht esaslı bir bakış açısını yansıtır; dünya ve onun getirdiği geçici hazlar ya da üzüntüler, hakikati gören bir göz için yanıltıcı olabilir.⁵⁹ Ahmed Şevkî'nin (öl. 1931) şiirlerinde de benzer bir düşünsel yaklaşım göze çarpmaktadır. Şevkî, aşk, insan doğası ve toplumsal dinamikleri şiirsel bir dille ele alırken, Maarî gibi duygusal iniş çıkışlardan bağımsız, daha derin bir felsefi bakış açısını benimsemiştir. “Onu Aldattılar” kasidesinde, bireyin içsel çatışmalarını ve aldatılma duygusunu işlerken aynı zamanda insanın çevresel algılarını sorgulayan bir üslup geliştirmiştir. Maarî'nin dünyaya akıl gözüyle bakma anlayışı, Şevkî'nin şiirinde bireyin kendini ve çevresini algılama biçimiyle paralellik göstermektedir.⁶⁰

Maarî'nin bu beyitte “رَأَى” (görmek) yerine “عَايَنَ” fiilini kullanması, Arap dilinin inceliklerini yansıtan derin bir tercihtir. Bu tercihin arkasında felsefi sebeplerin yanında dilbilimsel nükteler de bulunmaktadır.

“رَأَى” fiili genel anlamda “görmek” veya “düşünmek” anlamına gelir.⁶¹

Fiziksel görme veya zihinsel bir kanaati ifade edebilir. Ancak “عَايَنَ” fiili, “bir

⁵⁸ Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, *el-Luzûmiyyât*, 2/149.

⁵⁹ Zafer Erginli, “Temel Tasavvuf Klasiklerinde Dünyâ Algısına Toplu Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (Haziran 2006), 13-76.

⁶⁰ L. Yasin - A. D. Müezzîn, “قصيدة ‘خَدَّعُوهَا’ لأحمد شوقي وفق المناهج النقدية الحديثة”, *Nûsha* 20/51 (2020), 299-332.

⁶¹ Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî, *el-Hucce alâ ehli'l-medine*, ed. Mehdi Hasan el-Geylânî el-Kâdirî (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1403), 1/36; İsâ b. Sehl el-Esedî el-Ceyyânî, *Dîvânü'l-Ahkâmü'l-Kübrâ veya el-I'lâm bi-Nevâzili'l-Ahkâm ve Katr min Siyeri'l-Hükkâm*, ed. Yahyâ Murâd (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2007), 54.

şeyi bizzat gözlemlemek, deneyimlemek veya yakından müşahade etmek" anlamı taşır.⁶² Kökü olan ع-ي-ن (ayn), "göz" veya "kaynak" anlamıyla ilişkilidir. Dolayısıyla "عَايَنَ" fiili pasif bir bakış değil, aktif ve derinlemesine bir gözlemi vurgular.

Beyitteki bağlam ve vurgu dikkate alındığında "مَنْ عَايَنَ الدُّنْيَا بَعَيْنٍ مِنْ" ifadesi, "النُّهَى" ifadesi, "عَايَنَ مِنْ النُّهَى" (aklın gözü) tamlamasıyla birlikte kullanılan "عَايَنَ", dünyayı sıradan bir gözle değil, aklın eleştirel ve analitik perspektifiyle gözlemlemeyi îma eder. "رَأَى" fiili kullanılsaydı, bu vurgu kaybolurdu. Zira "رَأَى", dışsal bir görme eylemini ifade ederken, "عَايَنَ" içsel bir idrak ve tecrübeyi öne çıkarır. Çünkü "عَايَنَ" fiili, mufâ'ale kalıbının içerdiği işteşlik (müşâreket) anlamı ile birlikte, bakan ile bakılan şey arasında karşılıklı aktif bir etkileşimi hatırlatır.⁶³

Maarri, dünyanın gerçek yüzünü ancak aklın keskin gözüyle (النُّهَى) müşahade edenlerin onun aldatıcılığını fark edeceğini vurgulamak istemiştir.

Beyitteki lafzî ve semantik uyuma bakıldığında aynı cümle içerisinde kullanılan "عَايَنَ" (göz) ve "عَايَنَ" (gözlemledi) kelimeleri aynı kökten (ع-ي-ن) türemiştir. Bu da, şiirde lafzî bir ahenk sağlar.

Beyite, Maarri'nin fikirlerinin felsefî arka planı bağlamında bakıldığında şöyle bir temellendirme yapılabilir. Ebü'l-Alâ el-Maarri, dünyanın geçiciliğini ve aldatıcılığını eserlerinde sıkça vurgulayan bir filozof-şairdir. Ona göre dünya, insanı yanıltan süsler ve aldatıcı görüntülerle doludur. Ancak hakikate

⁶² Ümeyye Ebî's-Salt, *Şerhu Dîvânü Ümeyye b. Ebî's-Salt*, ed. Ahmed Isâm el-Kâtib Seyfeddîn el-Kâtib (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, ts.), 80.

⁶³ Ebû Sa'îd el-Hasan b. Abdullâh b. el-Merzubân Ebû Sa'îd es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh*, ed. Ahmed Hasen Mehdî - Ali Seyyid Ali (Beyrut, 2008), 1/249.

ulaşmak, yüzeysel bir algıyla değil aklın ışığıyla mümkündür. Bu nedenle Maarî, dünyayı gerçek anlamda görmeyi ifade etmek için “عَايَنَ” fiilini tercih eder. Çünkü bu kelime, dünyanın süslerine kapılmadan, hakikati sorgulayan derin bir bakışı temsil eder. Buna karşılık, “رَأَى” fiili ise daha çok yüzeysel bir algıyı ifade eder ve Maarî’nin dünya eleştirisindeki keskinliğini yeterince yansıtmaz. Onun felsefesi, duyuların aldanmaya açık olduğunu, ancak akıl ve eleştirel düşünce sayesinde insanın hakikate yaklaşılabileceğini savunur. Bu bakış açısıyla Maarî, dünyaya eleştirel ve mesafeli yaklaşarak, insanları aldatıcı görünenin ötesine bakmaya davet eder.

Beyitin devamında “فَلَا جَدَلَ يُفْضِي إِلَيْهِ، وَلَا كَبْتٌ” (Ne ona ulaştıran bir sevinç, ne de bir üzüntü) denilmiştir. Burada, dünyayı aklın gözüyle gören kişinin ne aşırı sevineceği ne de umutsuzluğa kapılacağı vurgulanmıştır. “عَايَنَ” kelimesi, bu dengeli ve eleştirel bakış açısını desteklemektedir. Zira “عَايَنَ”, duygusal tepkilerden ziyade soğukkanlı bir gözlemi çağırıştırır.

Diğer bir açıdan beyit, Platoncu bir idealar dünyası eleştirisi ile de ilişkilendirilebilir: “Görünümler dünyası yanıltıcıdır, hakikat ise aklın süzgecinden geçen kavramlarla bilinir.”⁶⁴ Bu beyitte “العين” kelimesi yalnızca fiziksel bir organ olarak değil, aynı zamanda algının ve idrakin çelişkisini içeren güçlü bir metafor olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, hem semantik hem de yapıöküm (deconstruction) açısından değerlendirildiğinde, Maarî’nin duyulara güvenmeyen felsefi yaklaşımının beyitte derin bir şekilde yankı bulduğu görülmektedir.

Sonuç olarak Maarî, “رَأَى” yerine “عَايَنَ” fiilini tercih ederek; dünyanın aktif ve eleştirel bir gözlemlenmesini, aklın keskinliğiyle gerçeğin özüne nüfuz etmeyi, şiirde lafzî ve anlamsal bir uyumu ve dünyaya dair felsefî derinliği vurgulamayı amaçlamıştır.

⁶⁴ Kamran Birand, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi* (Ankara, 1987), 54-55.

4.1.2. Gözün Fiziksel Unsurlarla İlişkisi

Maarri'nin beyitlerde yer verdiği, göz ve fiziksel unsurlar arasında kurulan bağlantılar da dikkat çekicidir. Örneğin;

يَسْتَصْبِحُونَ، وَعَيْنُ الدِّيكِ نَائِمَةٌ، بِفَهْوَةٍ مِثْلَ عَيْنِ الدِّيكِ، مِثْرَاجٌ

“Onlar, horozun gözü uyurken, horozun gözü gibi kahverengi olan bir kahveyle sabahlıyorlar” ifadesi, horozun gözünün kahverengi olmasından hareketle, sabah vakti ile ilişkilendirilen bir renk/kahverengi tasviri kullanır. Göz, burada doğanın bir parçası olarak işlev görür; gözle sabah arasında, uyanıklık ve farkındalık anlamında bir paralellik kurulmuştur. Burada dikkat çeken husus, görme engelli bir kişinin kahverengi gibi bir renkten bahsetmesidir.⁶⁵

Bu beyit mecaz, teşbih, tezat ve kinaye gibi sanatsal unsurları ustaca birleştirerek derin bir anlam katmanı oluşturuyor. Dış dünyaya dair bir betimleme (kahve-horoz-göz) üzerinden, insanın algısı ve gerçekliği sorgulaması vurgulanıyor. Horozun uykuda olması, bilgelik veya farkındalık iddiasındaki kişilerin gaflet içinde olabileceğini ima eden bir eleştiri içerebilir. Sabahı haber vermesi gereken horozun uykuda olması, ironik bir eleştiri ile dünyanın düzensizliğine veya insanın yanılgısına bir gönderme olarak okunabilir. Son olarak kahve gibi dünyevi bir haz ile göz gibi algının aracı olan bir organın ilişkilendirilmesi, duyuların aldatıcılığına dair felsefî bir imgelem oluşturur.

4.2. Kültürel ve Simgesel Perspektif

Göz, sadece biyolojik bir organ olmanın ötesinde, kültürel ve simgesel bir anlam taşır. Farklı toplumlar, gözün görme işleviyle sınırlı olmayan derin anlamlar yükler. Göz, bazen bilgelik, bazen de tehlike ya da kötülükle ilişkilendirilir. Çeşitli kültürlerde göz, bir bakışla güç kazanma, ruhsal derinliği keşfetme ya da insanın içsel dünyasına ışık tutma gibi simgesel anlamlarla donatılmıştır. Bu nedenle gözün kültürel bağlamda nasıl algılandığı ve simgesel

⁶⁵ Diler Ezgi Tarhan, “Wittgenstein’da ‘Renk’ Fenomeni”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 44 (2021), 97.

anlamalarının nasıl şekillendiğinin incelenmesi, onun farklı kültürlerdeki temsili ve işlevi açısından büyük önem taşımaktadır.

4.2.1. Gözün Meczâ ve Sembol Anlamları

Maarrî'nin tematik olarak topladığımız beyitlerinde, mecaz ve sembolle rin yoğun kullanımı dikkat çekmektedir. Mesela Maarrî'nin,

وَأَتَى الْعَيْنَ ثَاكِلاً فِي سِلَابٍ عَجَبَ اللَّيْلِ مِنْ سُورِكَ فِيهِ

“Gece, içinde neşelenmene şaşırdı” ifadesi, geceyi bir şahıs gibi düşünerek ona insanî bir özellik atfeder⁶⁶ ve şaşkınlığını dile getirir. Devamındaki “ve (bu neşe) gözlerine yas içinde karanlık bir örtüyle geldi” ifadesi fiziksel olarak bir perdenin kapanması gibi algılansa da burada mecazî anlamda derin bir üzüntü, hüznün veya kederin gözleri kaplayarak kişinin neşesini boğduğunu anlatır. Karanlık örtü, içsel bir çöküş ve kederin bir sembolü olup⁶⁷ kişinin ruhsal bir karanlığa sürüklenmesini ve hayattan aldığı zevkin örtülmesini temsil eder. Bu tarz bir kullanım, göz ve görme kavramlarının sınırlarını genişleterek, onları sadece fiziksel bir eylem olmanın ötesine taşır. Tunuslu şair, Ebü'l-Kâsım eş-Şâbbî (öl. 1934) de neredeyse Maarrî ile aynı temaları işlemiştir. Görme engelini getirdiği sınırlamaları aşma çabası, duyuların keskinleşmesi ve içe dönük sorgulamalar, her iki şairin eserlerinde ortak bir tema olarak öne çıkmaktadır.⁶⁸

⁶⁶ Fatih Sonmez - Sima Nart, “Antropomorfizm: Kavramın Tarihi, Teoriler Ve Tüketici Davranışları Bağlamında Bir Literatür İncelemesi”, *İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS)*, (07 Kasım 2022), 581-582.

⁶⁷ Emine Kılınç, *Cahit Zarifoğlu'nun Şiirlerinde Görme ve Gösterme Biçimleri* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 50.

⁶⁸ Alparslan Yener - Ahmet Derviş Müezzîn, “Ebu'l-Kâsım Eş-Şâbbî'nin 'Ey Gece' Adlı Şiiri Üzerine Eleştirel Ve Edebi Bir İnceleme”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56 (Haziran 2024), 155-184.

İstiare, kinaye ve teşhis gibi sanatsal öğelerle derin anlam katmanları oluşturulmuştur. Beytin bir yarısı hüznün, diğer yarısı neşe ve şaşkınlık içerdiği için tezat sanatıyla (tībāk)⁶⁹ gece-hüzün ve sevinç arasındaki ironi belirlenmiştir. Zamir kaydırması (iltifat) ve metaforik anlatım, okuyucuyu düşündürmeye sevk eden belagat unsurlarıdır. “وَأَتَى الْعَيْنَ” cümlesinde failin belirsiz olması, anlamı yoruma açık hale getirir. (Gece, senin sevincine şaşırdı.) Gecenin (اللَّيْلُ) şaşırması mümkün olmadığına göre burada “gece” insana özgü bir nitelikte kullanılarak teşhis (kişiselleştirme)⁷⁰ ve istiare yapılmıştır.

4.2.2. Göz ve Simgesel Aşk İlişkisi

Maarri'nin şiirlerinde göz ve aşk arasındaki ilişki de belirgin bir temadır. Örneğin;

إِنَّ الْكَرَى فِي الْعَيْنِ يُحْمَدُ، وَالْكَرَى عِنْدَ الْبَرَى، كَمَدُ الْحَسَنِ الْأَنْسِ⁷¹

“Uykunun, gözde olması övülür; fakat güzel insanların (sevdiğinin) yanında uyumak, güzel insanların kederi gibidir” beytinde, göz ve aşk arasındaki bağlantı, bir paradoks üzerinden ele alınır. Gözün uyuması, dinlenme ve huzur anlamına gelirken, sevgilinin yanında uyumak bir keder kaynağı olarak tasvir edilir. Yani sıradan bir uykunun güzel olduğu, ancak sevgili ya da güzel insanların yanında uyumanın (onları görememenin ya da onlarla zaman geçi-

⁶⁹ Ebü Hilâl Askerî, *Kitâbü's-sinâ'ateyn*, ed. Ali Muhammed el-Bicâvî Muhammed Ebü'l-Fazl (Kahire, 1952), 307; İbnü'l Mu'tezz Ebü'l Abbâs Abdullâh b. Muhammed Abbâsî, *el-Bedî fî'l-Bedî* (Dâru'l Cîl, 1990), 46.

⁷⁰ Abdülaziz Atik, *İlmü'l-Beyân* (Beyrut Lübnan: Dârün Nahdati'l Arabiyye li't Tîbâati ve'n Neşri ve't Tevzî, ts.), 172; İbn Ebîl Hadîd Abdulhamîd b Hibetullah, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, ed. Muhammed Abdülkerim Nemerî (Beyrut: Dâru'l Kutubil İlmîye, 1998), 1/56.

⁷¹ Ebü'l-Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/48.

rememenin) bir tür keder olduğu yönündedir. Göz imgesi ve aşk teması arasındaki bu ilişki, aşkın ve sevginin gözle başlayan bir serüven olduğunu, ancak nihayetinde bir içsel yolculuğa dönüştüğünü vurgular.⁷²

Maarri'nin felsefi yaklaşımına uygun olarak bu beyitte göz, uyku ve ölüm arasında metaforik bir bağ kurarken dilbilgisi açısından da sağlam bir yapı sergilemektedir. *الْكُرى* uyku, gevşeme anlamında mastardır.⁷³ *الْبَرى* "Ölüm döşegi, zayıflık, güçsüzlük" anlamındadır.⁷⁴ Bu noktada, göz, uyku ve ölüm arasındaki bağ, insanın varoluşsal sürecini temsil eder: Göz açıkken, insan yaşamın farkındadır, hakikati görebilir. Uyku, geçici bir kopuş, bir esenlik ya da bir kayıtsızlık olabilir. Ölüm ise gözün bir daha açılmamak üzere kapanmasıdır. Maarri'nin felsefi duruşu açısından bu beyitte şu vurgu vardır: Gerçek hayatta "göz" ile algılananlar geçicidir. Uyku huzur verse de, ölüm gibi bir kayıtsızlık ve unutuluşa dönüşebilir. O yüzden, yaşamı ve aşkı idrak etmek, gözün açık olmasıyla mümkündür.

4.3. Sosyal ve Ahlakî Perspektif

Gözün sosyo-kültürel ve ahlakî işlevleri olarak Maarri'nin bu tematik beyitlerinde uyguladığı sanatlardan biri de gözün sosyal yaşamdaki rolünü, bireyin ahlakî ve manevî bütünlüğüyle ilişkilendirmesidir. Mesela;

وَتَزُولُ الْعُيُونُ عَنِّي، إِذَا حُمِّ، بَعَيْنِ الْحَيَاةِ، ثُمَّ انْغِمَاسِي⁷⁵

"Gözler benden uzaklaşır, hayatın tam ortası kızıştığında; sonra da (her şeye) dalışım/gömülüşüm gelir" gibi ifadeler, gözün bir tür toplumsal ve ahlakî kontrol mekanizması olarak kullanıldığını gösterir. Göz, insanın kendi nefesine ve topluma karşı nasıl bir duruş sergilediğini ve bunun hangi duygusal ve zihinsel durumlarla ifade edildiğini anlatır.

⁷² Nevzat Hafis Yanık, "Arap Şiirinde Göz İmgesi", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 37 (2016), 114-143.

⁷³ Teabbata Şarran, *Dîvânu Teabbata Şarran ve Ahbâruh*, ed. Ali Zulfikâr Şâkir (Beyrut: Dâru Garbi'l-İslâmî, 1984), 118.

⁷⁴ Ebû Sa'îd es-Sükkerî, *Şerhu Eş'âr el-Hezle'teyn*, ed. Abdülsettar Ahmed Ferac (Kahire: Mektebetü Dâr el-'Urûbe - Matbaat el-Medeni, 1965), 2/898.

⁷⁵ Ebû'l-Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/53.

Bu beyitte, çeşitli edebî sanatlar ustalıkla bir araya getirilerek anlam derinliği ve estetik zenginlik sağlanmıştır. Maarri, kelimeleri hem mecaz hem de doğrudan anlamlarıyla kullanarak okuyucuyu çok katmanlı bir yorum sürecine davet eder. Mecaz-ı mürsel, tezat, kinaye, istiare ve tecâhül-i ârif gibi sanatların iç içe geçtiği bu dizeler, yalnızca dilsel bir incelik değil, aynı zamanda felsefî bir perspektif de sunmaktadır.

Beyitteki “الْعُيُونُ” (gözler), “bakışlar” veya “insanların ilgisi” anlamında kullanılmıştır. “بَعَيْنِ الْحَيَاةِ” (hayatın gözü) “merkez” veya “en kritik an” mecazını taşır.

“تَرْوُلُ الْعُيُونُ” (gözlerin uzaklaşması) ifadesi ile “انْعِمَاسِي” (gömülüştüm) ifadesi arasında tezat vardır.

İnsanların terk edişi ile kişinin yalnız kalıp hayata dalışı karşılaştırılmıştır.

“حُمِّ بَعَيْنِ الْحَيَاةِ” (hayatın ortası kızıştığında) terkipteki ısınma fiili, “zorlukların artması” veya “kaosun doruk noktası” anlamında kinayedir.

“انْعِمَاسِي” (dalışım) ifadesi, kişinin hayatın zorluklarına teslim oluşu, “suya dalma” metaforuyla anlatılmıştır.

Yine bu beyitte tecâhül-i ârif (bilmezden gelme sanatı) kullanılarak, şair “gözlerin neden uzaklaştığını” doğrudan ifade etmez; bu anlamı okuyucunun yorumuna bırakarak bilinçli bir belirsizlik oluşturur.

4.4. Felsefî ve Manevî Perspektif

Felsefî düşünce ve manevî boyut, Maarri'nin beyitlerinin birçoğunda önemli bir tema olarak öne çıkmaktadır. Mesela;

وَلَوْ قَرَّرْتَ فِكْرَكَ فِي الْمَنَايَا، إِذَا لَبَكَيْتَ بِالْعَيْنِ الْقَرِيرَةِ⁷⁶

⁷⁶ Ebü'l-Alâ el-Ma'arri, *el-Luzûmiyyât*, 2/366.

“Eğer ölüm hakkında düşüncelerini derinleştirseydin, işte o zaman sâkin gözle (dahi) ağlardin” beytinde olduğu gibi, insanın dünya hayatına bakışı, metafizik bir sorgulama ile derinleştirilir. Göz, burada sadece fizikî bir organ olarak değil, aynı zamanda ruhun ve aklın sembolik bir uzantısı olarak işlev görür. İnsanın dünyayı, yaşamı ve ölümü algılama biçimi, gözün gördüğü şeylerle sınırlandırılmamış, aksine daha derin bir idrak seviyesine taşınmıştır.

“الْقَرِيرَةُ” kelimesi, “sâkin”, “dingin” veya “soğukkanlı” anlamını taşır.⁷⁷

Burada, daha önce ağlamamış bir gözün bile (ölüm düşüncesi karşısında) göz-yaşı dökceği vurgulanmakta ve şiirsel bir üslupla, “ölümü düşünmenin insanı en metin gözleri bile ağlatacağı” teması işlenmiştir.

Retorik olarak العين القَرِيرَة ifadesi mecaz-ı mürseldir. Keskin/berrak göz, aslında yoğun gözyaşını ifade etmek için kullanılmıştır. Burada göz ile göz-yaşı arasında külliyet/cüz’iyet ilişkisi vardır. العين القَرِيرَة ifadesi, tam olarak “keskin/berrak göz” demektir. Ancak, burada “göz” ile kastedilen, gözün bir parçası olan gözyaşındır. Gözyaşı, gözün bir parçası olduğu için bütün-parça ilişkisi (külliyet/cüz’iyet) vardır.⁷⁸

Yine bu beyitte teşbih sanatı, الْمَنَايَا kelimesinin çoğul olarak kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu kullanım, ölümlerin çokluğunu ve çeşitliliğini vurgulayarak teşbihi güçlendirmekte ve ölümün kaçınılmazlığını daha belirgin hale getirmektedir.

Bu başlıkların ortak noktası olarak Maarri’nin “göz” kavramını çeşitli yönleriyle ele aldığı ve onu farklı bağlamlarda değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Böylece göz olgusu, yukarıda değindiğimiz şekilde biyolojik ve psikolojik perspektif, kültürel ve simgesel perspektif, sosyal ve ahlakî perspektif, felsefi

⁷⁷ Ahmed ibn Hanbel, *Müsned el-İmam Ahmed ibn Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvût vd. (Beyrut: Mektebetü’r-Resâle, 2001), 41/505.

⁷⁸ Abdu’l-Muteâl Saidî, *Bugyetu’l-idâh li-Telhisi’l-Miftah fî ulûmi’l-belâga* (Mektebetü’l-Âdab, ts.), 3/466.

ve manevî perspektif şeklinde dört farklı başlıkta merkezi bir konumda yer almıştır.

Sonuç olarak, şiir beyitlerinde göz ve görmeye dair kullanılan motifler ve imgeler, sadece fizikî bir eylemi değil, aynı zamanda derin manevî, felsefî ve sosyal anlamları da ifade eden çok katmanlı bir anlatı oluşturur. Maarri, gözün fiziksel işlevlerinin ötesinde, onun ruhsal ve zihinsel dünyadaki yansımalarını da ustalıkla işlemiştir.

5. Maarri'nin Şiirlerinde Görme Temalarının İşlenişi

Maarri'nin divanındaki şiirlerinde, göz ve görme ile ilişkili kavramları çok boyutlu bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Maarri, görmeye dair temaları metafiziksel, epistemolojik ve felsefî bağlamlarda sıkça kullanmış ve bunları edebî bir dille işlemiştir. Onun şiirlerinde görme, sadece fiziksel bir eylem değil, aynı zamanda zihinsel ve ruhsal bir algı biçimi olarak öne çıkar. Bu bağlamda, görme engelli bir şair olarak Maarri'nin görme eksikliğinin diğer duyusal algılarını nasıl güçlendirdiği⁷⁹ ve bunun şiirlerindeki çeşitli yansımaları, onun şiirlerinin özgün bir yönünü oluşturur.

Maarri'nin şiirlerinde görme deseninin ifade ettiği anlamlar şu şekildedir.

5.1. Bilgi ve Görme

Maarri'nin şiirlerinde görme, bilginin bir sembolü olarak karşımıza çıkar. Ancak bu bilgi, sadece fiziksel gerçekliklerle sınırlı kalmaz; daha çok metafiziksel ve soyut gerçekliklerle ilgilidir.⁸⁰ Görme, insanın evreni ve kendini anlama sürecinde bir metafor haline gelir. Maarri'nin şiirlerinde sıkça karşılaşılan bir başka tema da insanların sınırlı bilgiyle yetinmesi ve bu sınırlı bilginin onları yanıltmasıdır. O, zikredilen şiirlerinde hakikatin peşinde koşmanın zorluğunu ve gözlerin göremediği şeylerin aslında gerçek olduğunu vurgular.⁸¹

⁷⁹ Birgül Cumurcu vd., "Sexuality among People with Physical Disability", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry*, (2012), 86.

⁸⁰ Ömer Türker, *İbn Sînâ Felsefesinde Metafizik Bilginin İmkânı Sorunu* (İstanbul: İsam Yayınları, 2010).

⁸¹ Hüseyin Gazi Topdemir, "Platon'da Bilgi Kaynağı Olarak Görme", *Felsefe Dünyası* 46 (Aralık 2007), 67-83.

5.2. Körlük ve Manevî Aydınlanma

Maarrî, çocukluğunda geçirdiği hastalık sonucu gözlerini kaybettiği için bu onun şiirlerinde önemli bir tema oluşturur. Körlük, dış dünyaya karşı duyularına dair bir sınırlama getirmiş ancak manevî dünyasını derinleştirmiştir.⁸² Maarrî'nin şiirlerinde körlük, fiziksel bir eksiklikten ziyade manevî bir aydınlanma olarak ele alınır. Hakikate ulaşmak, gözlerle değil, ruhsal ve içsel bir sezgiyle mümkün görülür. Maarrî, bu durumu şiirlerinde “gözlerin ötesinde bir görüş” olarak tanımlar ve dünyevî algılardan bağımsız bir manevî aydınlanmaya işaret eder. O, insanın ahlak ve davranışlarına bakarak âmâ olmasının kendisi için bir noksanlık olmadığını belirtmiş ve halkın içinde yaşayan ahlaksızlıkları görmediği için kendi haline şükretmiştir.

أَبَا الْعَلَاءِ بْنِ سُلَيْمَانَ إِنَّ الْعَمَى أَوْلَاكَ إِحْسَانًا
لَوْ أَبْصَرْتَ عَيْنَاكَ هَذَا الْوَرَى لَمْ يَرِ إِنْسَانُكَ إِنْسَانًا⁸³

“Ey Süleymanoğlu Ebü'l-'Alâ! Doğrusu körlük senin için büyük bir ih-sandır. Şayet senin gözlerin bu insanları görseydi o zaman gözlerin hiç insan görmemiş olacaktı.”

Şiirin bu bağlamda sunduğu derin anlam, körlüğün Maarrî'ye tanıdığı bir “aydınlık”tır. Bu aydınlık, gerçeklerin acımasız ve adaletsiz yönlerinden bağımsız olarak dünyayı bir tür saf bilinçle, yalnızca zihinsel bir kavrayışla görme fırsatıdır. Maarrî, körlük sayesinde dış dünyadan bağımsız bir içsel gözlemi mümkün kılmaktadır. Bu bakış açısı, onu geleneksel dinî, toplumsal ve kültürel normlara karşı sorgulayıcı bir tutum geliştirmeye yöneltmiştir. Bu şiir, körlüğün Maarrî'nin edebiyatında nasıl bir metafor haline geldiğini ve onun insanları, toplumu anlamadaki felsefî özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

⁸² Yunus Bucuka, “Körlük ve Bilgelik”, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1 (25 Mart 2023), 95-110.

⁸³ Muhammed b. Abdullah el-Kuzâî, *et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla*, thk. Abdusselam el-Herâs (Dâru'l-Fikir, 1995), 4/51.

5.3. Körlük ve Yalnızlık

Maarri'nin körlüğü, onun şiirlerinde sıklıkla yalnızlık temasıyla ilişkilendirilir. Şair, körlüğünü, dünyadan ve insanların sahte davranışlarından bir tür uzaklaşma ve yalnızlığa çekilme nedeni olarak görür. Körlük, burada bir tür inziva ve içsel yolculuğa açılan bir kapıdır. Bu yalnızlık, kendini tanıma, hakikati arama ve dünyevî bağlardan kurtulma süreci olarak ele alınır.

5.4. Görme ve Karanlık Sembolizmi

Maarri'nin şiirlerinde, körlük ve görme eksikliği genellikle karanlıkla ilişkilendirilir; ancak bu karanlık, çoğu zaman olumsuz değil aksine derinlemesine bir tefekkür ve aydınlanma süreci anlamında kullanılır. Karanlık, bilginin ve hakikatin gizemli doğasını simgeler.⁸⁴ Maarri, körlüğü karanlığın içindeki ışığı bulma çabası olarak işler ve fiziksel görmenin yanılsamasını aşan bir bakış açısı geliştirir.

5.5. İnsan ve Evren Arasındaki Görme İlişkisi

Maarri, şiirlerinde insanın evrene dair bilgi arayışında gözün işlevini sorgular. Görme engelli bir şair olarak, evreni ve onun sırlarını anlama çabasını sadece fiziksel gözlerle değil, aynı zamanda akıl ve kalple de gerçekleştirmenin mümkün olduğunu savunur. Bu bağlamda, Maarri'nin şiirleri, insanın evrendeki yerini, bilgisini ve amacını sorgulayan derin bir metafiziksel düşünciyi yansıtır.

5.6. Fiziksel Görmenin Yetersizliği

Maarri, görme duyusunun insanlar arasında genellikle yüzeysel ve yanıltıcı bir işlev gördüğüne inanır. Ona göre, insanlar gördükleriyle yetinir, ancak bu görme çoğu zaman hakikatin sadece bir kısmını ya da tamamen yanlış bir yansımasını sunar. Bu nedenle fiziksel görme, insanı yanıltabilir ve gerçek bilgiyi kavramaktan alıkoymalıdır. Maarri'nin felsefî duruşu, duyuların ötesindeki bilgiyi arayan bir septisizm/kuşkuculukla şekillenmiştir.⁸⁵ O, duyulara dayalı

⁸⁴ Hamide Ulupınar, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Gece Sembolü", *Eskiye* 49 (Haziran 2023), 501-517.

⁸⁵ Josef Van Ess, "İslam Dini Düşüncesinde Septisizm", çev. Murat Memiş, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2005), 167-183.

bilginin güvenilirmez olduğunu savunur ve bunu görme üzerinden sıkça eleştirir.

Sonuç

Bu çalışma, Ebü'l-Alâ el-Maarri'nin hayatı, edebî kişiliği ve şiirlerinde "görme" temalarının nasıl işlendiğine dair odak bir inceleme sunmuştur. Maarri'nin âmâ-körlük durumu, onun edebî dilinin ve metaforlarının şekillenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Makalede ele alınan başlıklar, Maarri'nin şiirlerinde "görme" ve "göz" kavramlarının nasıl çok yönlü ve sembolik bir şekilde kullanıldığını anlamamıza yardımcı olmuştur. İlk olarak, Maarri'nin hayatı ve edebî kişiliği, onun şiirlerinde işlediği temaların ve kullandığı imgelerin arka planını oluşturmuştur. Maarri'nin körlük durumu, onun dünya görüşünü ve sanat anlayışını derinden etkilemiş, bu durum onun şiirlerinde görme ve algı temalarının derinlemesine işlenmesine neden olmuştur.

Maarri'nin şiirlerinde "عين" kavramının çok yönlü kullanımı, bu kavramın sadece fiziksel gözle değil, aynı zamanda zihinsel ve ruhsal algı ile de ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Şiirlerinde göz ve görme ile ilgili unsurları farklı bağlamlarda ele alarak, bu kavramların hem gerçek hem de mecâzî anlamlarını zenginleştirmiştir. Sonuç olarak, Maarri'nin şiirlerinde görme ve algı temalarının işlenişi, onun körlük durumunun, diğer duyuşsal algılarını nasıl güçlendirdiğini ve bu güçlenmenin şiirlerinde nasıl tezahür ettiğini ortaya koymaktadır. Maarri'nin eserlerinde körlük, hem bir sınırlılık hem de bir derinleşme aracı olarak işlev görmüş, bu da onun edebî üslubuna ve düşünsel derinliğine katkıda bulunmuştur.

Modern şiir anlayışında, bireysel sorgulamalar ve varoluşsal temalar giderek daha belirginleşmişken, Maarri'nin şiirlerindeki felsefi sorgulamalar ve insan hakları gibi evrensel temalar hâlâ güncel ve geçerlidir. Şiirlerinde kullandığı şüpheci ve eleştirel yaklaşım, günümüz şiirine de ilham kaynağı olmuştur. Ayrıca, onun etkisiyle yazılmış edebiyat metinleri, bireyin iç dünyasına, varoluşsal kaygılarına ve toplumsal yapılarla olan ilişkisine dair derinlemesine incelemelere kapı aralamaktadır.

Özetle, Maarri'nin sanatsal üslubu, Arap edebiyatında belagat anlayışını dönüştüren, özgün ve sorgulayıcı bir dilin temellerini atmıştır. Bu üslup, günümüz edebiyatında da özgünlük arayışını ve felsefi derinliği sürdüren bir yol açmıştır. Yine onun edebî sanatları ustalıkla kullanması, görme engelinin sanatına hiçbir şekilde zarar vermediğini, aksine derinlemesine bir düşünce ve kavrayış gücüyle eserlerini şekillendirdiğini göstermektedir.

Çalışmamız, Maarri'nin edebî eserlerinin, yalnızca kişisel bir deneyimi değil, aynı zamanda evrensel temaları işleyen zengin bir metaforik dilin örneği olduğunu ortaya koymuştur. İleride yapılacak başka çalışmalar, Maarri'nin bu sembolik dilinin diğer edebî akımlar ve dönemlerle olan ilişkisini daha ayrıntılı bir şekilde inceleyebilir, bu sayede onun edebî mirasının daha geniş bir perspektiften anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

Kaynakça

- Abbâsî, İbnu'l Mu'tezz Ebü'l Abbâs Abdullâh b. Muhammed. *el-Bedî fî'l-Bedî*. Dâru'l Cîl, 1990.
- Askerî, Ebû Hilâl. *Kitâbü's-sinâ'ateyn*. ed. Ali Muhammed el-Bicâvî Muhammed Ebü'l-Fazl. Kahire, 1952.
- Atîk, Abdülaziz. *İlmü'l-Beyân*. Beyrut Lübnan: Dârün Nahdati'l Arabiyye lî't Tıbbâati ve'n Neşri ve't Tevzî, ts.
- Bigiyef, Musa Carullah. *el-Lüzûmiyyât*. Kazan: Şeref Matbaası, 1907.
- Birand, Kamuran. *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*. Ankara, 1987.
- Bucuka, Yunus. "Körlük ve Bilgelik". *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1 (25 Mart 2023), 95-110. <https://doi.org/10.47525/ulas-bid.1238217>
- Ceyyânî, İsâ b. Sehl el-Esedî el-. *Dîvânü'l-Ahkâmü'l-Kübrâ veya el-İ'lâm bi-Nevâzili'l-Ahkâm ve Katr min Siyeri'l-Hükkâm*. ed. Yahyâ Murâd. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2007.
- Cumurcu, Birgül vd. "Sexuality among People with Physical Disability". *Psi-kiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry*, 84. <https://doi.org/10.5455/cap.20120406>

- Ebî's-Salt, Ümeyye. *Şerhu Dîvânı Ümeyye b. Ebî's-Salt*. ed. Ahmed Isâm el-Kâtib Seyfeddîn el-Kâtib. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, ts.
- Ebü Sa'îd es-Sîrâfî, Ebü Sa'îd el-Hasan b. Abdullâh b. el-Merzubân. *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh*. ed. Ahmed Hasen Mehdelî - Ali Seyyid Ali. Beyrut, 2008.
- Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, Ahmed b. Abdullah b. Süleyman. *el-Luzûmiyyât*. thk. Emin Abdulaziz Hancî. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1924.
- Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî, Ahmed b. Abdullah b. Süleyman. *el-Luzûmiyyât*. thk. Emin Abdulaziz Hancî. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1924.
- Erginli, Zafer. "Temel Tasavvuf Klasiklerinde Dünyâ Algısına Toplu Bir Bakış". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (Haziran 2006), 13-76.
- Fahreddîn, Rızaeddîn. *Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî*. Orenburg: Şark Kütüphanesi, 1908.
- Gündüzöz, Soner. "Filozof Şair Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî'nin 'es-Sâhil ve's-Şâhic' Adlı Fablına Dair Bir Değerlendirme". *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (08 Aralık 2016), 9-14.
- Halîfât, Sahbân. "Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 10/287-291. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Hanbel, Ahmed ibn. *Müşned el-İmam Ahmed ibn Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnâvût vd. Beyrut: Mektebetü'r-Resâle, 2001.
- Hibetullah, İbn Ebîl Hadîd Abdulhamîd b. *Şerhu Nehci'l-Belâğa*. ed. Muhammed Abdülkerîm Nemerî. Beyrut: Dâru Kutubil İlmiye, 1998.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'l-Nihâye*. Beyrût: Mektebü'l-Me'ârif, trs.
- İnce, Muhammet Yasir. *Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî ve Arap Dili ve Belâgatındaki Yeri*. Türkiye: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Fakültesi Bölümü, Doktora Tezi, 2021.
- Kemal Tahir. *Yorgun Savaşçı*. İstanbul: İthaki, 2007.
- Kılınç, Emine. *Cahit Zarifoğlu'nun Şiirlerinde Görme ve Gösterme Biçimleri*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

- Kırkız, Mustafa. "Şair Ebü'l-Alâ el-Ma'arri, Hayatı, Eserleri ve Edebi Anlayışı". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (Haziran 2011), 157-175.
- Kudat, Aydın - Duhaymî, Halid. "Ebü'l-Alâ el-Ma'arri'nin Şiir ve Arapça Edebiyatında Körlük ve İnzivanın Psikolojik Boyutu". *İlahiyat Arşiv* 3 (2019), 87-109.
- Kuzâî, Muhammed b. Abdullah el-. *et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla*. thk. Abdusselam el-Herâs. Dâru'l-Fikir, 1995.
- Rumî, Mevlâna Celaleddin. *Mesnevi Tercümesi*. çev. Şefik Can. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997.
- Saîdî, Abdu'l-Muteâl. *Bugyetu'l-idâh li-Telhisi'l-Miftah fî ulûmi'l-belâga*. Mektebetu'l-Âdab, ts.
- Sâmî, Şemsuddin. *Kâmûsu'l-Alâm*. Ankara: Kaşgar Neşriyat, 1996.
- Samur, Derya. *Sanat Yapıtında Renklerin Fizyolojik ve Psikolojik Etkilerinin Sarı Renk Bağlamında İncelenmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Sonmez, Fatih - Nart, Sima. "Antropomorfizm: Kavramın Tarihi, Teoriler Ve Tüketici Davranışları Bağlamında Bir Literatür İncelemesi". *İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS)*. <https://doi.org/10.54282/inijoss.1121405>
- Subaşıoğlu, Fatoş - Atayurt Fenge, Zeynep Zeren. "Dünyada ve Türkiye'de Görme Engellilik: Zaman Çizelgesi". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 59/1 (26 Haziran 2019), 595. <https://doi.org/10.33171/dtcjournal.2019.59.1.31>
- Suyûtî, Abdurrahman Celaluddin. *Târîhu'l-Hulefâ*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd. Mısır: Matba'atu's-Sa'âde, 1952.
- Sükkerrî, Ebû Sa'îd es-. *Şerhu Eş'âr el-Hezleteyn*. ed. Abdülsettar Ahmed Ferac. Kahire: Mektebetü Dâr el-'Urûbe - Matbaat el-Medeni, 1965.
- Şarran, Teabbata. *Dîvânu Teabbata Şarran ve Ahbâruh*. ed. Ali Zulfikâr Şâkir. Beyrut: Dâru Garbî'l-İslâmî, 1984.

- Şeybânî, Muhammed b. Hasen eş-. *el-Hucce alâ ehli'l-medine*. ed. Mehdi Hasan el-Geylânî el-Kâdirî. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1403.
- Tammâre, Muhammed Hilmî. "'Ebü'l-'Alâ el-Ma'arrî' (Osmanlıcaya Çev. Abdüllatif Nevzâd; Osmanlıcadan Sad. Yıldız, Musa-Ceviz Nurettin)". *Nüşa Dergisi* 22 (28 Ocak 2006), 113-134.
- Tarhan, Diler Ezgi. "Wittgenstein'da 'Renk' Fenomeni". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 44 (2021).
- Topdemir, Hüseyin Gazi. "Platon'da Bilgi Kaynağı Olarak Görme". *Felsefe Dünyası* 46 (Aralık 2007), 67-83.
- Türker, Ömer. *İbn Sînâ Felsefesinde Metafizik Bilginin İmkânı Sorunu*. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.
- Ulupınar, Hamide. "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Gece Sembolü". *Eskiye* 49 (Haziran 2023), 501-517.
- Van Ess, Josef. "İslam Dini Düşüncesinde Septisizm". çev. Murat Memiş. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2005), 167-183.
- Yanık, Nevzat Hafis. "Arap Şiirinde Göz İmgesi". *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 37 (2016), 114-143.
- Yasin, L. - Müezzîn, A. D. "Kaşîdetu Hada'ûhâ li-Ahmed Şevkî ve-fıxa'l-menahic en-nağdiyye'l-hadîse". *Nüşa* 20/51 (2020), 299-332. <https://doi.org/10.32330/nusha.719809>
- Yener, Alparslan - Müezzîn, Ahmet Derviş. "Ebu'l-Kâsım Eş-Şâbbî'nin 'Ey Gece' Adlı Şiiri Üzerine Eleştirel Ve Edebi Bir İnceleme". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56 (Haziran 2024), 155-184. <https://doi.org/10.17120/omuifd.1437318>